

М. І. Пелипась (Сімферополь)

М. РИЛЬСЬКИЙ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ.

Діалектизми в літературному творі – то не випадковість, а скоріше закономірність мовного процесу. Письменники, зростаючи в певному мовному середовищі, несли в своїх творах мовний колорит своєї місцевості. Багато з них прагнули протягом свого творчого життя позбавлятися від вузькодіалектних слів (І. Франко, М. Коцюбинський), але були й такі, хто з певних причин широко і свідомо використовував діалектизми (Л. Мартович, М. Черемшина), що іноді утруднювало їх читання і переклад іншою мовою.

Важко однозначно сказати, яка позиція письменника є більш прийнятною, адже можна навести багато прикладів як за так і проти активного впровадження в літературну мову діалектизмів. Частково, правда, відповідь на це складне питання ми знаходимо в “Курсі сучасної української літературної мови” за редакцією І. К. Білодіда: “Борючись з діалектизмами в літературній мові, ми, проте, не повинні забувати, що літературна мова і сучасні говори перебувають у тісному взаємозв’язку при виразному процесі, який все більше посилюється, входження літературної мови в говори. В тих випадках, коли лексичний діалектизм, зайшовши в літературну мову, відповідає потребам виразу думки, потребам спілкування, - він перестає бути діалектизмом, здобуває собі місце в словнику літературної мови і збагачує його”.¹

Схожі думки з цього приводу знаходимо ми і в М. Т. Рильського, який усе своє творче і наукове життя присвятив вивченню, збагаченню скарбниці рідної мови. В одній зі своїх статей він зазначає, що “...збагачення мови йде,

¹ Курс сучасної української мови. Т.1. С.8.

безперечно, не тільки шляхом прямого утворення нових слів неологізмів, а й шляхом переосмислення слів давніх, і шляхом умілого і доречного використання влучних і зрозумілих діалектизмів”[XIII, 179]*. Складається враження, що поза увагою М. Рильського не залишився жоден із аспектів мовного життя, а що до різного типу діалектизмів, то тут знаходимо багато зауважень та коментарів ученого. Його думки цікаві ще й тому, що вони містили в собі синтез поглядів письменника, поета-мовотворця і вченого-мовознавця. Так, в одній зі своїх статей він розмірковує про три постаті в українській літературі: Мартовича, Стефаніка і Черемшину. Одну з причин недостатнього вивчення творчості цих письменників поет вбачає у деякій “діалектизації” їх творів. Звісна річ, що важко читати твір письменника, постійно відшуковуючи у словниках чи коментарях значення того чи іншого слова. М. Рильський вважає, що надмірне вживання вузькодіалектних слів ускладнює переклад творів М. Черемшини на російську та білоруську мови, не говорячи вже про мови далекі. Але в той же час поет говорить про Черемшину: ”В діалекту вся чарівність цього прекрасного прозаїка... Взагалі кажучи мова повинна вестися не про повне вилучення діалектних слів, форм і зворотів з літературної мови, а про доцільне їх використання”[XVI, 451].

М. Т. Рильський підкреслює, що взагалі кожен великий письменник ніколи не пориває зі своїм материнським діалектом. Однак надмірність у використанні діалектизмів не є позитивною рисою. Для більшої переконливості письменник посилається на мову, якою писали Г. Квітка-Основ'яненко і Т. Шевченко. Перший використовував у своїх творах діалектизми своєї місцевості – Харківщини, але не зловживав цим, а другий, користуючись говірками середньої Наддніпрянщини, сприяв витворенню загальнолітературної мови. Схвально відгукується М. Рильський і про вживання діалектизмів О. Гончарем, а особливо Остапом Вишнею [Рильський, 1971, 38-39].

* Тут і далі приклади подаються за виданням: Рильський М. Т. Твори. В 20 т. – К., 1985-1988., т.13. – 1986. – с.179. У квадратних дужках римською цифрою вказуємо номер тому, арабською - сторінку, з якої взято приклад.

Позитивну оцінку вмілому вживанню діалектизмів дає вчений, аналізуючи твори Дмитра Павличка. “Деякий західноукраїнський діалектний повів у мові Павличка, деякі відступи його від приписів узвичаєної граматики (наприклад, відмінювання слова “авто”) мені особисто не тільки не завдає ніякої прикраси, а, навпаки, здається цілком законною прикметою саме цього поета, саме Дмитра Павличка” [XIII, 434].

Тенденцію до самообмеження у вживанні вузькодіалектних мовних елементів, як позитивну, відмічає М.Рильський у творчості В.Стефаніка, який прохав редакторів очищати його мову від діалектизмів там, де вони шкодять справі. Цілеспрямовано працював у цьому плані І.Франко. В його творах, зауважує дослідник, ми бачимо свідому працю, яка полягає в: “усе більшому відході від західноукраїнського “галицького” діалекту до загальнолітературної мови, основою якої, як ми знаємо, є полтавсько-київський діалект (тобто говори середньої Наддніпрянщини – М.П.)” [XVI, 407].

Вказував М.Рильський і на те, що в російській літературі теж можна зустріти вживання діалектизмів такими письменниками як Горький, Чехов, Гоголь, Короленко, Лєсков та інші. Головне, щоб це було рлзумне уживання, викликане певними художніми, територіальними особливостями. Про це свого часу говорили і Чехов, і Горький; з цими думками цілком погоджувався і М. Рильський [Рильський, 1971, 38].

Не можна стверджувати, що літературна мова і нині активно вбирає в себе діалектизми. Як справедливо зауважив Ю. Шерех: “...літературна мова засвоює діалектизми більш-менш широко тільки в час свого формування” [Шерех, 1951, 46]. Але ж не можна заперечувати й те, що саме в наш час відбувається відродження української мови, а це означає не лише творення нових слів та залучення інтернаціоналізмів, іншомовних слів, але і освоєння діалектизмів, відродження раніше маловживаних слів та таких, що заборонялися тоталітарним режимом до вживання. Тобто, можна сказати словами М. Рильського: “Мова наша якраз у періоді інтенсивного нагромадження...” [XIII, 434].

У зв'язку з проблемою діалектизмів у літературній мові не можна не сказати і про редагування творів класиків особливо вихідців із Західної України. З цього приводу свою думку мав М. Рильський. Він неодноразово застерігав редакторів видань, що: "...треба ставитись до авторського тексту з максимальною повагою й увагою. Краще хай рясніє видання примітками – особливо у таких авторів, як Мартович, Стефаник, Черемшина, - аніж буде переклад перед нами, переклад ... з української на українську"[Рильський, 1971, 39]. М. Рильський відстоював право на вживання західноукраїнських діалектизмів. Один із таких прикладів – теплий відгук поета про Андрія Малишка. Він говорить: "...не можна відняти в Андрія Малишка право вжити західноукраїнські діалектизми "маржина", "плай", "киптарик" у поезії "Іван Гуцул у Донбасі" [Рильський, 1971, 40].

М. Рильський радить не змішувати вживання діалектизмів у художньому творі, де вони відіграють виключну роль в характеристиці героїв, подій чи місця дії. Та діалектизмів на радіо, телебаченні, в театрі, де, на думку вченого, потрібно дотримуватися літературного стандарту. "Якщо в Московський театр,- пише М. Рильський,- ходять люди вчитися правильної російської вимови, то наші театри, зокрема театр ім.Франка, ніяк не можна назвати школою правильної вимови української.

По-перше, чуємо зі сцени вимову і полтавську, і чернігівську, і херсонську, і західноукраїнську (говорю для прикладу), в залежності від того, звідки той чи інший актор походить, а зовсім не для підкреслення тієї говірки, де відбувається дія п'єси. По-друге, ніби змовившись ,актори нашого столичного театру нехтують загальновідомими нормами української літературної вимови,напр., твердістю звука ч , і уперто вимовляють: - хочю, чяй, чього і т. д." [XVI, 408].

Здається, ніхто так категорично і в той же час надзвичайно коректно не висловлювався на захист української мови, так активно і по-справжньому ефективно не відшукував першопричин її засміченості чи, навпаки, збіднення, вихолощення та причісування "під гребінець трафарету".

Дуже слушними видаються нам і такі рекомендації М.Рильського: “Але треба пам’ятати, що діалекти і наріччя є оплодотворяючим, збагачуючим, ферментуючим началом літературної мови” [Рильський, 1973, 153]. У підсумку вчений наводить нас на думку, яка, безперечно, може видатись аксіомою: ”Відношення діалектів, говорів і говірок до загальнолітературної мови можна порівняти з відношенням притоків до ріки: вони сприяють повноті і багатству, вони, по суті, й творять ріку” [Рильський, 1973, 175].

Звісно, що процес нівеляції діалектів у результаті вживання літературної мови, мови національної, має місце, але він повинен бути природним, поступовим і аж ніяк не скачкоподібним, керованим чийсь бажанням. Проти останнього власне і виступив М. Рильський в одній зі своїх статей [Рильський, 1973, 181].

Постійний та невідворотний процес взаємодії літературної мови з діалектами потрібно розумно спрямувати насамперед на збагачення емоційно-поетичних, зображальних можливостей мови художньої літератури.

“Наша українська мова, - писав М. Рильський, - при всім багатстві її на діалекти, - причому саме діалектом писали, і інакше писати не могли, і цим надавали своїм творам особливої краси такі великі метці, як Василь Стефаник і Марко Черемшина, - наша українська мова в суті своїй єдина...” [Рильський, 1971, 39].

Література:

1. Курс сучасної української літературної мови. Т. 1. – с.8.
2. Рильський М. Т., Ясна зброя: Статті. – К., 1971.
3. Рильський М. Т., Як парость виноградної лози. – К., - 1973.
4. Шерех Ю., Нарис сучасної української літературної мови. – Мюнхен, 1951.